

İBN SİNA VE GERİATRİ (MORFOLOJİK VE RUHİ AÇIDAN)

Yrd.Doç.Dr. İbrahim Hakkı AYDIN*

Dünyanın her yerinde, insanlığın çok nadiren kazanabileceği ölümsüz bir müslüman deha felsefede kurmuş olduğu büyük otoritesi kadar tıp alanında da sağlamayı başarmıştır.

İslâm düşüncesinde ve tababetinde en büyük mümesillerinden biri olan Ebû Ali el-Hüseyin b. Abdullah İbn Sîna, gerek Orta Asya'dan İspanya'ya kadar uzanan İslâm ülkelerinde, gerekse, Avrupa'da 17. yy.'ın sonuna kadar 600 yıl gibi uzun bir süre tababet sahasında fîli olarak etkisini göstermiştir. Bu etki manevi anlamda hâla devam etmektedir. Hatta "el-Kanun fi't-Tıp" isimli eseri ve tababetteki buluşlarıyla Avrupa'da Hipokrat ve Galenos'u dahi gölgelemeyi başarabilmiş. O, bütûn Dünyanın kendisine saygı duyduğu ve müslüman milletlerin kendisiyle gurur duyduğu müstesna bir dehadır¹.

İbn Sîna, batının ifadesiyle Avicenne H.370 / M.980 yılında Buhara yakınlarında bulunan Afşana köyünde doğdu². Parlak ilim dolu hayatı H.428/M.1037 de son buldu ve Hemedan'a defnedilmiştir³.

*Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Öğretim Üyesi.

1 Bkz. Sarton, George, Introduction to the history of science, Baltimore, 1927, vol. I, pp. 709; Siddiqi, M. Raziuddin, Islamic Scientific Thought and Contributions of Muslim, Islamic Thought and Scientific Creativity, Vol. II, December 1991, No.4, pp.40.

2 İbn Ebî Usaybî'a, 'Uyûnu'l-Enbâ fî Tabakâtü'l-Etibbâ, Baskı yeri yok, 1299/1882, c. II, s. 2; İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-Ayan, Kahire 1948, c.I, s.419-420; İbnu'l-Kıfî, Tarihu'l-Hukemâ, Leipzig, 1903, s.413.

3 Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Ebî Usaybî'a, 'Uyûnu'l-Enbâ fî Tabakâtü'l-

İbn Sîna'nın milliyeti ırkı hakkında pekçok iddialar ileri sürülmüştür. Türk, Farsî, Arap hatta onun Çinli olduğu bile iddia edilmiştir.⁴ Ancak Hemadan'da eski türbesindeki kemikleri, yaptırılan Anıtkabrine nakledilirken kafa tasında alınan fotoğrafların incelenmesi neticesinde Türk ırkına mensup olduğu kabul edilmiştir.⁵ Fakat biz burada onun ırkının ne olduğu hususunda durmayacağız. Çünkü bizim için onun bir müslüman düşünür ve bilim adamı olduğunu bilmek yeterli olmaktadır. Bu büyük dehanın da müslüman olduğundan hiçbir şüphemiz yoktur.

İnsanoğlu hayatının akışı içerisinde en yüksek değerini ne olduğunu her zaman sormuştur. İnsanlık tarihine bir göz attığımızda genellikle bütün düşünürlerin insan için en yüksek değerini ve en büyük gayenin mutluluk-saadet olduğunu kabul ettiklerini görürüz. Şunu hemen hatırlamak gerekir ki, mutluluğun ne olduğu konusunda pek çok tartışmalar olmuş ve herkes kendi sistemi içerisinde buna bir cevap aramıştır. Büyük İslam filozofu ve hekimi İbn Sinâ mutluluk kavramına önemli yer vererek, ruhi ve fiziki olmak üzere onu iki boyutta incelemiştir. İbn Sinâ'nın bu sahadaki görüşleri, Tanrı-Kainat ve insan ilişkisi ile psikoloji alanındaki görüşlerine dayanmaktadır. Bunun için önce İbn Sinâ'nın ruhi

Etibbâ, c. II, s. 2-20; İbn Hallikân, Vefeyâtu'l-Ayan, c.I, s.419-422; İbnü'l-Kiftî, Tarihu'l-Hukemâ, s.417-426

⁴ Miki, Saka, What is Medicine? Medicine is cammon to the east and the west, what is the history of medicine. Osaka 1976, s. 47.

⁵ Günaltay, M. Şemseddin, İbn Sinâ Milliyeti, Hayatı, Kültürü, Büyük Türk Filozofu ve Tıp Üstadı İbn Sinâ [içinde] T.T.K.Yayını, İstanbul, 1937; Gerasımav, M.M. , İbn Sinâ's Portrait Uzbek Academy of Sciences Publishing Hause, Taşkent 1956, S.7; Kansu, Ş. Aziz, İbn Sina'nın Başının Morfolojisinin Üzerine bir Gözlem, VIII, Türk Tarihi Kongresi Bildirileri Kitabı, Ankara 1979, C.I, S.26-32; Atabekof, Y.A. and Sh. Kh. Khamidullin, A Bust of Abu Ali İbn Sinâ A Scientific Reconstruction of the Great Scholar's Image, Taşkent 1980, s.82-83; Terzioğlu, Aslan, İbn Sinâ'nın Tababeti ve Avrupaya Tesirleri, İbn Sina'nın Doğumunun Birinci Yılı Armağanı, Derleyen Aydın Sayılı, T.T.K. Basımevi, Ankara 1984, s.45-48.

mutluluğunu ruhen genç kalma görüşlerini görelim. Herşeyin bir gayesi vardır. İbn Sinâ'ya göre gaye, ulaşılmak istenen bir eksiklikler. Bu yüzden gaye âleme mümkün varlıklara mahsus bir durumdur. Allah tam olduğundan mükemmeldir. Bu itibarla da Allah'ın gayesi yoktur. Bu bakımdan önce Onun Tanrı-Kainat ilişkisi yani "İlahî İnyet" anlayışını kısaca özetleyelim. Zira ruhen gençliğin temelinde bu prensip yatmaktadır.

Allah'ın kâinat hakkındaki bilgisinin bütün varlıkları kuşatması ve bu varlıkların en güzel ve en ideal biçimde var olmalarını tayinden ibarettir⁶. Allah'ın eseri olan bu âlem ideal bir yapıya sahiptir. Bu alemdeki her varlık, varlık mertebesinde layık olduğu en iyi en mükemmel şeklini almıştır. Ay-altı alemde bundan daha mükemmel mümkün değildir.⁷ Buradan anlaşılacağı üzere İbn Sin, sisteminde pessimizm'e (karamsarlığa) asla yer vermez. Bu konuda son derece iyimser olup tam anlamıyla optimizm (iyimserlik) onun sistemine hakimdir. İşte kâinata ve olaylara iyimser açıdan bakabilen İbn Sinâ âlemde iyilik ve güzellikten başka birşey görmüyor. Daima olumsuz olmaktan uzaklaşıp, olumlu bir çizgi çizmeye çalışmakta ve bunu tavsiye etmektedir. Genel anlamda mutluluk ve iyilik anlayışını böylece gördükten sonra onun insana ait mutluluğu, ruhi ve fiziki genç kalmayı nasıl algıladığını inceleyelim.

O fiziken genç kalmanın, yaşlılığı önlemenin temelinde rûhi genç kalma, tam anlamıyla mânevî anlamda mutluluğu iyiliği yüksek ahlâkı yakalamakla gerçekleşebileceğini ileri sürer⁸. Onun mutluluk anlayışı psikoloji ve ahlaki temeller üzerinde gelişip

⁶ İbn Sinâ, el-İşarât ve'l-Tenbîhat, Nşr. Süleyman Dünya, Kahire 1957, C.IV, s.729; İbn Sinâ, el-Necat, Nşr. Muhyiddin Sabri el-Kudrî, Kahire 1331, s. 466; Kaya, Mahmut, İbn Sinâ Felsefesinde Mutluluk Kavramı, Uluslararası İbn Sinâ Sempozyumu (Bildiri), Ankara, 1984, s. 495.

⁷ İbn Sinâ, R. Arşıyye, Haydarabad 1353, s.16; İbn Sinâ, R. fi Mahiyeti'l-Aşk, Nşr. Ahmet Ateş, İstanbul, 1953, s.25; Mahmut Kaya, A.g.e. s. 495.

⁸ İbn Sinâ, R. fi Mahiyeti'l-Aşk, s. 25-26.

yükselmektedir. Eskatoloji (insanın sonu, insanın ve insanlığın sonu) de son hedefine ulaşmaktır. İnsanın sahip olduğu her psişik güçün ve her şuurulu davranışın bir hedefi ve o hedefe varmaktan duyduğu bir haz vardır. Söz gelimi, öfkelenme, hayal etme ve hatırlama güçleri gibi güçlerden zevk alır ve mutlu olur. Bundan da şu neticeyi çıkarıyoruz. İnsanın sahip olduğu her psişik güç kendisine uygun yetkinlik ve olgunluk (kemal) noktasına ulaşınca bundan haz duyar. Öyleyse haz ve lezzet yetkinlik duygusundan başka birşey değildir⁹. Bu mutluluk da insanın fikri yapısını etkiler. Bu yetkinlik ile ruhun duyarlılığı arasında sıkı bir ilişki vardır. Hemen şunu da hatırlatalım. İbn Sinâ ruhi hastalıkların beynin ventrikellerinde lokalizasyonunu yapar ve ayrıca akıl hastalıklarının meşguliyeti, şok, telkin ve müzik ile tedavisini belirterek bugünkü modern psikiyatrinin kurucusu olmuştur¹⁰.

İbn Sinâ vücudun her organının canlı ve dinç olması için pek çok tavsiyelerde bulunmuştur. Her organla ayrı ayrı ilgilenmiştir. İbn Sinâ diğer ilimlerde olduğu gibi tıpta da deney ve gözlemin önemini vurgulamış, kritik zihniyete önem vermiş, özellikle tıbbi etkileyen sihir, büyü v.s.'nin karşısında olmuştur. Bugünkü ifadeyle modern bir hekim niteliğini taşımıştır. Mesela; görme fonksiyonunun dalma genç ve aktif kalabilmesi için bir takım tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır :

- 1- Çok tuzlu yiyeceklerden kaçınmak,
- 2- Kuvvetli ışıpta bulunmamak,
- 3- Çok küçük yazıları okumaktan kaçınmak¹¹.

⁹ İbn Sinâ, en-Necat, s. 478.

¹⁰ Uzman, Mazhar Osman, Tababet-i Ruhiye, İstanbul 1941, s.48-50; Aydın, İbrahim Hakkı, Filozof İbn Sinâ ve Modern Norolojik Bilimler, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 11, Erzurum, 1993, s. 469-470.

¹¹ İbn Sinâ, al-Kanun fî al-Tıbb. I-III, Daru's-Sadır, Beyrut, Tarihsiz (Ofset baskı), C.II, s. 108-120.

İbn Sinâ bütûn azaların yerli yerinde kullanılması gerektiğini, her azanın kendine has fonksiyonu ve insana faydası olduğunu vurgular¹². Hatta bu konuları incelediği "Menafî'u'l-A'zâ" isimli bir risâlede kaleme almıştır. Bu risalenin İstanbul Ayasofya kütüphanesinde N. 4851; Hamîdiye'de N. 1452 ve Nuruosmaniye N. 4894 kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu risalesinde insan vücudunun morfolojik olarak yaratılışını anlatır. Hemen hemen bütûn sistemler ve bu sistemlere ait organların yapısına temas edilir. Bunların yapıları, çalışmaları ve birbirleriyle olan fonksiyonel ilişkileri incelenir. Organların anatomik yapılarının incelenmesi esnasında ortaya konan bu fonksiyonel yaklaşım zamanımızın tıp eğitim ve öğretiminde üzerinde durulan önemli bir husustur¹³.

Bu risalede, dolaşım, kalp ve bununla ilgili damarlar hakkında bilgiler verilirken, aynı zamanda duyu organları hakkında da modern tıbbâ son derece uygun malumatlar vermektedir. Bu risalesinde İbn Sinâ özellikle üç temel sistem ve bu sistemler ile ilgili organlar, organların uzun ömürlü olması için gösterilmesi gereken özen hakkında ve organların fonksiyonlarının daha detaylı ele alındığı ve geniş kapsamlı bilgiler verildiği görülmektedir.

İbn Sinâ insanın uzun ve genç olarak yaşaması için de pek çok tavsiyelerde bulunmaktadır. Öyleki onun en meşhur tıp eseri olan Kanun'unda 4. kitabının 7. fenni "ziynet" ismiyle 4 makaleden oluşan 46 sayfa gibi hacimli bir bölüm tahsis etmiştir¹⁴. Ancak şunu hemen hatırlatmak gerekir ki, "ziynet" ifadesi her ne kadar akla süslenmeyi getiriyorsa da ilgili bölüm incelendiğinde bu bahiste İbn Sinâ insanın fizikî görünümünü yanında beden, saç ve cilt bakımı, hastalıklarından korunmak ve bu hastalıkların tedavisi hakkında bilgi vermektedir.

¹² İbn Sinâ, al-Kanun fi al-Tıbb, C.III, s. 248-250.

¹³ Ortuğ, Gürsel, Une Etude Sur L'opuscule D'İbn Sinâ Nomme Symposium on Ibn Turk Khwârezmî, Fârâbî, Beyrûnî and İbn Sinâ, (Ankara, 9-12 September, 1985), Ankara, 1990, s. 345-346.

¹⁴ Bkz. al-Kanun fi al-Tıbb, C.II, s. 263-309.

Ayrıca yine dış görünüşü etkilediği gibi bugün insan esteteğini ve sağlığını yakından ilgilendiren şişmanlık ve zayıflık gibi konuları da incelemeyi ihmal etmemiştir.

Konumuza ışık tutması bakımından kısa bazı örnekler vermek istiyoruz. Saçın çıkması ve büyümesi hakkında bilgi verir. Saç hastalıkları ve tedavisi konusunda yaptığı açıklamalar HİTLAR¹⁵ teorisine dayanır. Saçın çıkmasını üç esasa bağlar :

- 1- Saçın maddesi-cevheri saçın çıktığı yere nüfuz etmemesi,
- 2- Saçın çıktığı yere cevheri nüfuz eder, ancak o yerde kalınmazsa,
- 3- Saçın cevheri bozulup saçın bitmesine uygun olmayan bir keyfiyete dönüşmesi¹⁶.

Kelliğin meydana gelmesinin en önemli sebebini de mesamın (deri gözeneklerinin) tıkanıp kapanmasına bağlar¹⁷. Saç dökülmesini önleyici tedbirler ile dökülen saçların yerinde tekrar saç bitmesi için pek çok tavsiyede bulunur¹⁸.

Günümüzde insanlar estetiğe son derece önem vermektedirler. Gaye genç görünmeyi sağlamaktır. Hatta bunun için bir anabilim dalı oluşturulmuştur. Genç görünmek gayesi ile insanoglu hiç çekinmeden neşterin altına yatabilmektedir. İbn Sînâ, 1000 yıl önceden cilt bakımı ve cildi yaşlandıran hastalıkları ile tedavilerine yer vermiştir. İbn Sînâ cildin rengini ve sağlığını etkileyen faktörlere işaret eder. Bunlardan bazıları; güneş, soğuk hava, az veya çok fazla yıkamak, çok tuzlu yemek gibi sebeplerin cildin renk değiştirmesine ve bazı hastalıklara mübtela olmasına neden olduğu belirtilir.¹⁹ Cildin pörsümesine neden olan faktörlerden birinin de üzüntü ve ruhî

¹⁵ Hillar hakkında geniş bilgi için bkz. Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopeti, İstanbul, 1971, C. V, s. 818, "Hil" maddesi.

¹⁶ İbn Sînâ, al-Kanun fî al-Tıbb, C.III, s. 266.

¹⁷ İbn Sînâ, a.g.e., C.III, s. 269.

¹⁸ A.g.e., C.III, s. 269-271, 275.

¹⁹ A.g.e., C.III, s. 276-278.

bunalım, gerçek saadeti bulamamak olduğunu zikreder.²⁰ Ciltte meydana gelebilen kabarcıklar, sivöceler, çıbanlar v.s.'yi de ele alıp inceler. Bunların da insanın cildinin yaşlanmasına neden olduklarını anlatır ve tedavilerine de ışık tutar²¹. Toprak yemenin de cilde zararları olduğunu söyler. Burada da önemli olan "toprak yeme anemisi"nin, ancak 20. yüzyılda bir hastalık olarak ortaya konmasıdır. İbn Sinâ'nın "toprak yeme anemisi"ni tarif ettiğini görüyoruz²². Buradan da "toprak yeme anemisi"ni ilk bulanın İbn Sinâ olduğunu söyleyebiliriz.

İbn Sinâ beden, kol ve bacakları incelemeyi de ihmal etmemiştir²³. Çok zayıf olmanın çok şişman olmak gibi bünyeye zararlı olduğunu da ifade eder. Öncelikle zayıflığı gidermek (izâle-i hüzal) söz konusudur. Bunun için de zayıflığa sebep olan faktörleri bildirir²⁴ İbn Sinâ'nın yaşadığı dönemde şişmanlık rağbet görüyor olmasına rağmen, çok fazla zayıf olmanın ve telafi yollarını zikretmesi yanında şişmanlığın da zararlı olduğunu keşfedebilmiştir. Nitekim aynen şöyle demektedir: "Şişmanlığın da zararları vardır. Bunlar normal bir insan gibi değildir. Ancak bunlar, şişmanlıktan zarar görmedikçe onu ciddiye almazlar. İnsan, kendine zarar verecek olan fazla kilolardan korunmalıdır²⁵. İbn Sinâ zayıflamak için yemeği azaltmayı (perhîz), hamama girmeyi ve spor yapmayı tavsiye eder²⁶.

İbn Sinâ'nın, bedeni ölümden sonra tekrar diriltecek iksirleri dahi keşfettiğine dair efsanevi yazıları Osmanlı döneminde görölmektedir. Hüseyin Methi, Sultan III. Murat'a sunduğu İbn Sinâ

²⁰ A.g.e., C.III, s. 278-279.

²¹ A.g.e., C.III, s. 287-292.

²² A.g.e., C.III, s. 277.

²³ A.g.e., C.III, s. 299-306.

²⁴ A.g.e., C.III, s. 299-300.

²⁵ A.g.e., C.III, s. 307-308.

²⁶ A.g.e., C.III, s. 308.

ile ilgili menakıbında bu hususu anlatır. Ayrıca Zıyaeddin Yahya'nın "Gencine-1 Hikmet" isimli eserinde İbn Sinâ'nın ölen birisini tekrar diriltmesi için keşfettiği metodu geniş şekilde anlatmıştır.²⁷

İbn Sinâ'nın bu metodunun anlatıldığı metnin çok kısa bir özetini verelim : " İbn Sinâ yaptırdığı hamamın içinde kendi boyuna ve uzvuna uygun bir kalıp yaptırdı ve dedi ki : " Ben ölünce öldüğümü duyurmayın ve cesedimi şöyle böyle yapın " diye birtakım tariflerde bulunmuştur. İbn Sinâ eceli gelip öldüğünde ölümünü kimseye duyurmadılar. Onun tarif ettiği şekliyle gerekli muameleyi yaptılar. Bu muamele bir kaç 40 gün sürdü. Bu kırkar günlerde vücut terbiyesini veriyordu. İbn Sinâ'nın bu suretle ebedi hayata kavuşmasını, kendini şöhret sahibi olmasına mani addeden İbn Sinâ ile beraber bulunan ve onun emriyle bunu yapan Camas Hekim, şan ve şeref sahibi olayım diye düşünerek son merhalede yapılacak olan ilaç şişesini taşa vurup kırdı ve ilaç zai oldu. Bundan dolayı da İbn Sinâ tekrar hayata dönemedi²⁸.

Ölüme çare bulduğu söylenen Lokman Hekimle ilgili Anadoludaki efsanelere benzeyen bu İbn Sinâ efsanesinin, İbn Sinâ'nın İslâm dünyasında ölümsüzlüğe bile çare bulacak kadar büyük bir hekim mertebesine yüceltilmiş olduğunu göstermektedir. Bu efsaneler bir tarafa bırakılacak olursa, gerçek şudur : İbn Sinâ'nın müslüman olmasından ve felsefi düşüncelerinden O'nun; insanlığın, mahlukatın fani olduğunu, ölümün engellenemeyeceğini , ölüme çare bulunamayacağını kabul ettiğini hiç tereddütsüz söyleyebiliriz. Ancak şu kadar var ki, burada İbn Sinâ'nın diğer büyük hekimler gibi hekimin vazifesinin ölümüne çare bulmak yerine insan hayatını mümkün mertebe uzatıp, onun mutlu ve sağlıklı bir hayat temin

²⁷ Terzioğlu, Arslan, İbn Sinâ ve Geriatri, Günümüzde Hipokrat, Sayı:6, 1992, s. 47.

²⁸ Bkz. Ünver, Süheyl, Şark Filozoflarında İbn Sinâ Hakkında Yaşayan ve Kaybolan efsaneler, Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sinâ, T.T.K. Yayınları, No:1, İstanbul 1937, s. 5-6; Terzioğlu, a.g.e., s. 47.

etemek düşüncesini taşıdığıdır.

İbn Sînâ, İslâm aleminde ve Avrupa'da tıp alanında üne kavuşturan eseri "el-Kanun fi't-Tıbb" da o zamana kadar bilinen bütün hastalıkların teşhis ve tedavilerini zamanın tekniğine göre belirtmiştir. Ayrıca, bugün henüz daha yeni yeni gelişmekte olan "Geriatric" nin yani ihtiyarlığın tedavisini 3. kitabın 4., 5. ve 9 fen bölümlerinde incelemiştir²⁹. Bugünkü modern tababetin de aynı istikamette olduğu bir gerçektir. Bundan dolayı insan hayatını uzatmak ya da genç kalabilmek için çeşitli tıbbî yöntemlerin denendiği bu sahada bir takım ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak bu alana İbn Sînâ'nın bin yıl önce işaret etmesi çok önemlidir. Bin yıl öncesinden günümüzün modern tıbbını etkileyebilen bir büyük İslâm hekimi ve filozofu'dur İbn Sînâ.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. İbn Sînâ insanın birgün gelip yaşlanacağı gerçeğine inanır. Ancak, bu yaşlılığı gerek ruhî anlamda gerekse morfolojik anlamda önlemek ya da yılların tahribatını asgariye indirebilmenin imkân dahilinde olduğunu isbata çalışır. Bunun da ruhî mutluluğa, iç huzura ulaşarak ve fiziki, bedensel bakıma riayet edilerek gerçekleştirilebileceğini ileri sürer. Böylece, İbn Sînâ mana ile maddeyi uzlaştırıp uyum içerisinde olmaları gerektiği neticesine varır.

²⁹ Bkz. İbn Sînâ, al-Kanun, C.II, s. 148, 161, 197, 198.